

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι πολιτισμένοι άνθρωποι έχουν αποκτήσει αξιοσημείωτο έλεγχο πάνω στην ενέργεια, την ύλη και την άψυχη φύση γενικά, και μαθαίνουν πολύ γρήγορα πώς να ελέγξουν τα σωματικά δεινά και τον πρόωγο θάνατο. Αλλά, αντιθέτως, φαίνεται να ζούμε στην εποχή του λίθου όσον αφορά τη διαχείριση των ανθρωπίνων σχέσεων. Το έλλειμμά μας σε κοινωνική γνώση μοιάζει να ακυρώνει κάθε βήμα της προόδου στη φυσική γνώση. Το πλεόνασμα πλούτου που συσσωρεύεται για το ανθρώπινο είδος από την εφαρμογή των φυσικών επιστημών κυριολεκτικά καταργείται από το κόστος των εξοπλισμών και του πολέμου. Τα κέρδη από την ιατρική επιστήμη ακυρώνονται ευρέως από τη φτώχεια που φέρνει ο πόλεμος και από τους εμπορικούς φραγμούς που ορθώνουν το μίσος και ο φόβος.

Gordon W. Allport (*The nature of prejudice*, 1954, σ. xiii)

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΜΕΛΕΤΗΣ της Κοινωνικής Ψυχολογίας είναι η κοινωνική συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, η Κοινωνική Ψυχολογία εξετάζει τις πράξεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματα των ατόμων όπως αυτά διαμορφώνονται στο πλαίσιο των διαπροσωπικών τους σχέσεων και ως αποτέλεσμα της συμμετοχής τους σε κοινωνικές ομάδες. Εξετάζει επίσης τον ρόλο της κοινωνικής επιρροής, τις επιδράσεις του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου στο οποίο βρίσκονται τα άτομα και την αλληλεπίδραση αυτών των παραγόντων με τις εγγενείς τους ικανότητες και προδιαθέσεις. Με άλλα λόγια, η Κοινωνική Ψυχολογία ασχολείται με μια περίπλοκη αλλά συναρπαστική όψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το βιβλίο αυτό παρουσιάζει μια επισκόπηση των σημαντικότερων ζητημάτων που απασχολούν τις κοινωνικο-ψυχολογικές θεωρίες και έρευνες. Η επιλογή τους βασίστηκε στο περιεχόμενο ανάλογων εγχειριδίων, στις τρέχουσες ερευνητικές τάσεις και στο ερευνητικό ενδιαφέρον μου για κάποια από αυτά τα ζητήματα. Σε κάθε κεφάλαιο παρουσιάζονται οι σημαντικότερες θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για ένα συγκεκριμένο φαινόμενο, παρατίθενται αντιπροσωπευτικές έρευνες και τα συμπεράσματά τους, και δίνονται παραδείγματα από την καθημερινή εμπειρία. Παράλληλα, παρουσιάζεται η κριτική κάθε θεωρίας και οι συνέπειες αυτής της κριτικής στην αναθεώρησή της ή στη δημιουργία μιας νέας θεωρίας.

Το βιβλίο απευθύνεται σε φοιτητές Ψυχολογίας ή άλλων κλάδων των κοινωνικών επιστημών. Απευθύνεται επίσης σε μεταπτυχιακούς φοιτητές και ερευνητές που ασχολούνται με την κοινωνική συμπεριφορά. Παρόλο που το επίπεδο ανάλυσης κάθε συγκεκριμένου θέματος δεν είναι εξαντλητικό, οι παρατιθέμενες βιβλιογραφικές αναφορές μπορούν να κατευθύνουν μια εκτενέστερη βιβλιογραφική αναζήτηση. Τέλος, το βιβλίο μπορεί να φανεί χρήσιμο σε οποιονδήποτε αναγνώστη ενδιαφέρεται να κατανοήσει την κοινωνική συμπεριφορά και να γνωρίσει τη συμβολή της Κοινωνικής Ψυχολογίας στη μελέτη της.

Το βιβλίο αποτελείται από έντεκα κεφάλαια. Η δομή του ακολουθεί μια λογική σειρά, από το πρώτο προς το τελευταίο κεφάλαιο, προκειμένου να επιτευχθεί μια προοδευτική κατανόηση των εννοιών και των φαινομένων. Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει το αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας και τις μεθόδους του κλάδου, καθώς και μια σύντομη αναδρομή στην εξέλιξή του. Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με τις έννοιες και τις διαδικασίες της κοινωνικής νόησης. Παρουσιάζονται τα σημαντικότερα μοντέλα κοινωνικής αντίληψης και μνήμης για πρόσωπα. Επίσης, εξετάζονται οι διαδικασίες μέσω των οποίων επεξεργαζόμαστε τις κοινωνικές πληροφορίες προκειμένου να κάνουμε εκτιμήσεις και να λάβουμε αποφάσεις, καθώς και τα σφάλματα και οι μεροληψίες που χαρακτηρίζουν αυτές τις διαδικασίες. Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει τις θεωρίες κοινωνικής απόδοσης και τις διαδικασίες μέσω των οποίων ερμηνεύουμε την κοινωνική συμπεριφορά. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια του εαυτού και εξετάζονται οι συναφείς έννοιες της αυτογνωσίας, της αυτοεκτίμησης, της αυτεπίγνωσης και της αυτοπαρουσίας. Το πέμπτο κεφάλαιο εστιάζει στην έννοια των στάσεων, στις διαδικασίες διαμόρφωσης και αλλαγής τους και τις διεργασίες μέσω των οποίων επηρεάζουν τις αποφάσεις και τις πράξεις μας. Το επόμενο, έκτο κεφάλαιο ασχολείται με την κοινωνική επιρροή και συγκεκριμένα με τα φαινόμενα της συμμόρφωσης, της μειονοτικής επιρροής, της ενδοτικότητας και της υπακοής στην εξουσία. Στο έβδομο κεφάλαιο αναλύονται τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών ομάδων και η επίδρασή τους στην επίδοση των ατόμων σε συλλογικά έργα και στη λήψη συλλογικών αποφάσεων. Εξετάζονται εδώ φαινόμενα όπως η κοινωνική διευκόλυνση, η κοινωνική οκνηρία, η συλλογική πόλωση και η ομαδοσκέψη. Στο ίδιο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια της ηγεσίας και οι παράγοντες που καθορίζουν την αποτελεσματικότητα του ηγέτη στην επίτευξη των στόχων της ομάδας. Το όγδοο κεφάλαιο ασχολείται με την προκατάληψη και τις διομαδικές σχέσεις. Παρουσιάζονται οι σημαντικότερες θεωρητικές ερμηνείες της προκατάληψης και της διομαδικής σύγκρουσης, καθώς και οι προσεγγίσεις που ασχολούνται με τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων. Το ένατο κεφάλαιο αναλύει την έννοια της επιθετικότητας και εξετάζει τα αίτια της επιθετικής συμπεριφοράς και τους τρόπους με τους οποίους είναι δυνατόν να αποτραπεί η εκδήλωσή της. Στο δέκατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια της θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς και του αλτρουισμού και εξετάζονται οι παράγοντες που ευνοούν την προσφορά βοήθειας. Το τελευταίο κεφάλαιο εξετάζει τις στενές δια-

προσωπικές σχέσεις. Παρουσιάζονται τα κίνητρα και οι συνέπειες του κοινωνικού προσεταιρισμού και αναλύονται οι παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία, διατήρηση ή διάλυση των φιλικών ή ερωτικών σχέσεων. Σε κάθε συγκεκριμένο κεφάλαιο υπάρχουν παραπομπές σε άλλα σχετικά σημεία του βιβλίου και συνεπώς κάθε κεφάλαιο αποτελεί μια σχετικά αυτόνομη ενότητα και μπορεί να διαβαστεί ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα.

Το περιεχόμενο βασίστηκε κυρίως σε πρωτότυπες δημοσιεύσεις, άρθρα, κεφάλαια και βιβλία, καθώς επίσης και σε ξενόγλωσσα εγχειρίδια Κοινωνικής Ψυχολογίας. Όλες οι πηγές αναφέρονται εντός του κειμένου και στη βιβλιογραφία που παρατίθεται. Σημαντικό μέρος του περιεχομένου έχει δημοσιευθεί στο βιβλίο *Κοινωνική Ψυχολογία: Εισαγωγή στη Μελέτη της Κοινωνικής Συμπεριφοράς* (Κοκκινάκη, 2005).

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτού του βιβλίου. Οποιοσδήποτε παραλείψει ή σφάλματα παραμένουν αποκλειστική μου ευθύνη.

Αθήνα, Μάιος 2023

Φλώρα Κοκκινάκη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή: Το αντικείμενο και οι μέθοδοι της Κοινωνικής Ψυχολογίας

1.1 Το αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η επιστημονική διερεύνηση του πώς οι σκέψεις, τα συναισθήματα και η συμπεριφορά των ατόμων επηρεάζονται από την πραγματική, φανταστική ή υπονοούμενη παρουσία άλλων ατόμων.

ΣΥΜΦΩΝΑ με τον κλασικό ορισμό του Gordon Allport (1935), η **Κοινωνική Ψυχολογία** ασχολείται με την *επιστημονική διερεύνηση του πώς οι σκέψεις, τα συναισθήματα και η συμπεριφορά των ατόμων επηρεάζονται από την πραγματική, φανταστική ή υπονοούμενη παρουσία άλλων ατόμων*. Στον ορισμό αυτό γίνεται σαφές ότι η Κοινωνική Ψυχολογία χρησιμοποιεί την επιστημονική μέθοδο για τη μελέτη του γνωστικού της αντικειμένου (σχετικά με τις μεθόδους της Κοινωνικής Ψυχολογίας βλέπε Ενότητα 1.4). Επίσης, γίνεται σαφές ότι το γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας δεν αφορά μόνο τη συμπεριφορά έτσι όπως αυτή εκδηλώνεται και παρατηρείται άμεσα (π.χ. η απόφαση ενός πολίτη να ψηφίσει ένα συγκεκριμένο κόμμα· η αποδοχή μιας πρόσκλησης σε κάποια κοινωνική εκδήλωση· ο χωρισμός ενός ζευγαριού). Αφορά επίσης τις σκέψεις και τα συναισθήματα των ατόμων (π.χ. τις πεποιθήσεις του πολίτη ως προς τις ικανότητες των στελεχών ή τη συμπάθεια που τρέφει προς τον αρχηγό του κόμματος· το πώς προβλέπει ότι θα περάσει κάποιος στη συγκεκριμένη εκδήλωση· το πώς αισθάνονται οι πρώην σύντροφοι ο ένας για τον άλλον). Τέλος, γίνεται σαφές ότι η Κοινωνική Ψυχολογία δεν ασχολείται μόνο με τη συμπεριφορά, τις σκέψεις και τα συναισθήματα έτσι όπως αυτά διαμορφώνονται όταν πράγματι

Κοινωνική Ψυχολογία

Η Κοινωνική Ψυχολογία μελετάει το πώς οι σκέψεις, τα συναισθήματα και η συμπεριφορά των ατόμων επηρεάζονται από την πραγματική, φανταστική ή υπονοούμενη παρουσία άλλων ατόμων (G. W. Allport, 1935).

είναι παρόντα άλλα άτομα. Ασχολείται επίσης με το πώς η φανταστική ή η υπονοούμενη παρουσία άλλων ατόμων (π.χ. όταν άλλα άτομα θεωρούνται παρόντα χωρίς να είναι) επηρεάζει τη συμπεριφορά, τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας.

Με πιο απλά λόγια, η Κοινωνική Ψυχολογία διερευνά με επιστημονικό τρόπο την **κοινωνική συμπεριφορά**, δηλαδή εκείνες τις πλευρές της συμπεριφοράς των ατόμων που αφορούν, απευθύνονται, διαμορφώνονται ή σχετίζονται με άλλα άτομα ή ομάδες. Για να κατανοήσει κανείς καλύτερα το γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, θα πρέπει να εξετάσει τα φαινόμενα που απασχολούν τις κοινωνικο-ψυχολογικές θεωρίες και έρευνες. Η Κοινωνική Ψυχολογία ασχολείται με τις διαδικασίες μέσω των οποίων οργανώνουμε και χρησιμοποιούμε τις κοινωνικές πληροφορίες. Για παράδειγμα, ασχολείται με το πώς αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας και τους άλλους, με το πώς οι προϋπάρχουσες γνωστικές δομές επηρεάζουν την κρίση μας (**κοινωνική νόηση**, βλέπε Ενότητα 2.1) και με το πώς διαμορφώνουμε εντυπώσεις για άλλα πρόσωπα (**κοινωνική αντίληψη**, Ενότητα 2.2). Επίσης, ασχολείται με το πώς ερμηνεύουμε την κοινωνική συμπεριφορά (τη δική μας ή των άλλων, **κοινωνική απόδοση**, Κεφάλαιο 3). Με το πώς, για παράδειγμα, ερμηνεύουμε μια φιλική ή μια εχθρική χειρονομία, ή την αποτυχία μας σε ένα έργο. Η μελέτη της έννοιας του **εαυτού** και συγγενών εννοιών όπως η αυτογνωσία (Ενότητα 4.2), η αυτοεκτίμηση (Ενότητα 4.3) και η αυτοπαρουσίαση (Ενότητα 4.5) αποτελούν επίσης τομείς ενδιαφέροντος της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Αντικείμενο κοινωνικο-ψυχολογικής έρευνας αποτελούν οι διαδικασίες μέσω των οποίων διαμορφώνουμε στάσεις, αξιολογούμε δηλαδή τα

Στάσεις

Οι επιχειρήσεις επιδιώκουν και καλλιεργούν τη θετική στάση των καταναλωτών απέναντι στα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους μέσω της διαφήμισης. Η προσπάθεια αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι όταν τα προϊόντα και οι υπηρεσίες αξιολογούνται θετικά είναι πιθανότερο να επιλεγούν και τελικά να αγοραστούν από τους καταναλωτές.

ερεθίσματα στο περιβάλλον μας (π.χ. ένα κοινωνικό ζήτημα, ένα πολιτικό κόμμα, ένα καταναλωτικό προϊόν ή έναν συνάδελφο, [αλλαγή των στάσεων](#), Ενότητα 5.6) και οι διαδικασίες μέσω των οποίων οι στάσεις επηρεάζουν στη συνέχεια τη συμπεριφορά μας (π.χ. το αν θα ψηφίσουμε το συγκεκριμένο κόμμα, αν θα αγοράσουμε το συγκεκριμένο προϊόν ή αν θα επιδιώξουμε τη συνεργασία με τον συγκεκριμένο συνάδελφο, [σχέση στάσεων-συμπεριφοράς](#), Ενότητα 5.7). Η Κοινωνική Ψυχολογία ασχολείται επίσης με την [κοινωνική επιρροή](#) (με την αλλαγή δηλαδή των απόψεων και της συμπεριφοράς μας ως αποτέλεσμα της έκθεσής μας στις απόψεις και στη συμπεριφορά των άλλων, Κεφάλαιο 6). Επιπλέον, εξετάζει φαινόμενα που εκδηλώνονται εντός των [κοινωνικών ομάδων](#), όπως η επίδοση σε συλλογικά έργα, η λήψη συλλογικών αποφάσεων και η ηγεσία (Κεφάλαιο 7).

Σημαντικό αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας αποτελούν επίσης οι σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και η προκατάληψη, τα στερεότυπα και οι διακρίσεις ([προκατάληψη και διομαδικές σχέσεις](#), Κεφάλαιο 8). Οι κοινωνικο-ψυχολογικές θεωρίες προσπαθούν να εξηγήσουν γιατί έχουμε την τάση να ευνοούμε τις ομάδες στις οποίες ανήκουμε και γιατί, ορισμένες φορές, οι ομάδες αναπτύσσουν ανταγωνιστικές σχέσεις και έρχονται σε σύγκρουση. Η Κοινωνική Ψυχολογία διερευνά επίσης τα αίτια της [επιθετικότητας](#) (Κεφάλαιο 9) και τα αίτια του αλτρουισμού και της [θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς](#) (Κεφάλαιο 10). Επιδιώκει να απαντήσει στο ερώτημα αν η επιθετικότητα είναι στη «φύση» μας ή εξαρτάται από άλλους παράγοντες και γιατί ορισμένες φορές προσφέρουμε τη βοήθεια μας ενώ άλλες φορές αδιαφορούμε για τις ανάγκες των άλλων. Η Κοινωνική Ψυχολογία ασχολείται επίσης και με τη διαπροσωπική έλξη και

Διαπροσωπικές σχέσεις

Η μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων εξετάζει, μεταξύ άλλων, τους παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων.

τις **διαπροσωπικές σχέσεις** (Κεφάλαιο 11). Εξετάζει τους παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή φίλων και ερωτικών συντρόφων, την ικανοποίηση από τις σχέσεις και τις συνέπειες από τη διάλυσή τους. Τέλος, η Κοινωνική Ψυχολογία μελετάει και πολλά άλλα λιγότερο ή περισσότερα εξειδικευμένα ζητήματα και φαινόμενα, που είτε μελετώνται στο πλαίσιο των γνωστικών περιοχών που αναφέρθηκαν παραπάνω είτε μελετώνται ανεξάρτητα (για παράδειγμα, φαινόμενα σχετικά με την επικοινωνία (λεκτική και μη λεκτική), την επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος στην κοινωνική συμπεριφορά, την επίδραση κοινωνικών παραγόντων στην υγεία των ατόμων κ.λπ.).

Σύμφωνα με τον Doise (1986· Lorenzi-Cioldi & Doise, 1990· όπως αναφέρεται σε Hogg & Vaughan, 2018), στην κοινωνικο-ψυχολογική μελέτη της συμπεριφοράς μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερα επίπεδα ερμηνείας. Το πρώτο επίπεδο είναι ενδοατομικό και αφορά το πώς τα άτομα οργανώνουν την κοινωνική τους εμπειρία (π.χ. κοινωνική νόηση, βλέπε Κεφάλαιο 2· μελέτη της έννοιας του εαυτού, βλέπε Κεφάλαιο 4). Το δεύτερο επίπεδο είναι διατομικό και αφορά την ανάλυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων, δεδομένων των συνθηκών στις οποίες αυτή πραγματοποιείται (π.χ. κοινωνική απόδοση, βλέπε Κεφάλαιο 3). Το τρίτο επίπεδο είναι επίσης διατομικό, αλλά λαμβάνει υπόψη την κοινωνική θέση των ατόμων που αλληλεπιδρούν (π.χ. θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, βλέπε Ενότητα 8.2.8). Τέλος, το τέταρτο επίπεδο είναι ιδεολογικό και εξετάζει τη διατομική αλληλεπίδραση λαμβάνοντας υπόψη τον ρόλο των γενικών κοινωνικών πεποιθήσεων και των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ ομάδων (π.χ. μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων, μελέτη πολιτισμικών κανόνων και αξιών). Παρόλο που η διάκριση που προτείνει ο Doise δεν μπορεί να γενικευθεί απόλυτα, δεδομένου ότι η μελέτη ενός φαινομένου μπορεί να εμπίπτει

σε περισσότερα από ένα επίπεδα, διευκολύνει την κατάταξη και οργάνωση των κοινωνικο-ψυχολογικών θεωριών.

Ορισμένες φορές, η κατεύθυνση και το περιεχόμενο της κοινωνικο-ψυχολογικής έρευνας τροφοδοτείται από πραγματικά γεγονότα. Ένα τέτοιο γεγονός αποτέλεσε η τραγωδία του Jonestown. Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, εκατοντάδες μέλη του «Ναού των Λαών», μιας θρησκευτικής αίρεσης με έδρα την Καλιφόρνια, μετακόμισαν στη Γουιάνα. Σύμφωνα με τις εντολές του θρησκευτικού τους αρχηγού, Αιδεσιμότατου Jim Jones, σκοπός τους ήταν να δημιουργήσουν μια πρότυπη κοινότητα. Στο Jonestown επρόκειτο να ζήσουν άνθρωποι διαφορετικής φυλής και εθνικής προέλευσης, και η ζωή τους θα βασιζόταν «στην αγάπη, τη σκληρή δουλειά και την πνευματική φώτιση».

Αεροφωτογραφία του Jonestown

Τον Νοέμβριο του 1978, ο Leo Ryan, μέλος του αμερικανικού Κογκρέσου, πήγε στο Jonestown προκειμένου να διερευνήσει καταγγελίες για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επισκέφθηκε την κοινότητα και διαπίστωσε ότι ορισμένοι «πιστοί» ήθελαν να επιστρέψουν μαζί του στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε συνεννόηση με τον ίδιο τον Jones, αποφασίστηκε να επιβιβαστούν στην ίδια πτήση που θα έπαιρνε και ο Ryan την επόμενη ημέρα. Κατά τη διάρκεια της επιβίβασης, οπαδοί της αίρεσης επιτέθηκαν και δολοφόνησαν τον Ryan και τα μέλη της ομάδας που θα ταξίδευαν μαζί του.

Λίγο αργότερα ο Jones απευθύνθηκε στους «πιστούς» του από τα μεγάφωνα τις κοινότητες. Τους μίλησε για την ομορφιά του θανάτου και τους διαβεβαίωσε ότι ο δικός τους θάνατος θα ήταν μια πράξη επαναστατική. Οι πιστοί σχημάτισαν μια ουρά μπροστά από ένα δοχείο που περιείχε αναψυκτικό και υδροκυάνιο και, σύμφωνα με έναν επιζώντα, ήπιαν πρόθυμα το θανατηφόρο διάλυμα. Περισσότεροι από 900 άνθρωποι, μεταξύ των οποίων βρέφη, νήπια και ο ίδιος ο Jones, έχασαν τη ζωή τους εκείνη την ημέρα (Aronson et al., 2019· βλέπε επίσης Eldridge, 2023, January 4· Galanter, 1989· Weightman, 1983). Πώς είναι δυνατόν όλοι αυτοί οι άνθρωποι να δεχθούν να θυσιάσουν τη ζωή τους και τη ζωή των παιδιών τους; Είναι δυνατόν ένας άνθρωπος να ασκήσει τόσο μεγάλη επιρροή; Ήταν ο Αιδεσιμότατος Jones ένας χαρισματικός ηγέτης; Ή μήπως αυτός και οι οπαδοί του ήταν απλώς

ψυχοπαθείς; Υπάρχουν άραγε ψυχολογικές διαδικασίες, ανεξάρτητες ή παράλληλες με τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των ατόμων, που μπορεί να ευθύνονται για την τραγωδία του Jonestown; Τι ρόλο μπορεί να έπαιξαν οι μηχανισμοί συμμόρφωσης, υπακοής και πειθούς; Τι ρόλο έπαιξε το γενικότερο κλίμα αλλαγής και αμφισβήτησης εκείνης της εποχής; Μπορούν οι ερμηνείες να επεκταθούν σε άλλα παρόμοια περιστατικά και να γενικευθούν σε άλλα φαινόμενα; Τέτοιου είδους ερωτήματα, όπως και άλλα λιγότερο ίσως «δραματικά», απασχολούν, προβληματίζουν και εμπνέουν τους κοινωνικούς ψυχολόγους.

Ο Αιδεσιμότατος Jones ανάμεσα σε «πιστούς».

1.2 Η σχέση της Κοινωνικής Ψυχολογίας με άλλους κλάδους

Το ενδιαφέρον της Κοινωνικής Ψυχολογίας για την κοινωνική συμπεριφορά συμμερίζονται και άλλοι κλάδοι, όπως η Κοινωνιολογία, η Κοινωνική Ανθρωπολογία και οι Οικονομικές και Πολιτικές Επιστήμες. Παρόλο που ορισμένες φορές το αντικείμενο των διαφορετικών αυτών κλάδων ομοιάζει, το επίπεδο ανάλυσης είναι διαφορετικό. Η Κοινωνική Ψυχολογία, ως κλάδος της Ψυχολογίας, μελετάει τα κοινωνικά φαινόμενα εστιάζοντας κυρίως στο άτομο και στη συμπεριφορά του (για παράδειγμα, απέναντι σε άλλα άτομα ή στο πλαίσιο των ομάδων στις οποίες ανήκει). Η Κοινωνική Ψυχολογία έχει ως στόχο τον εντοπισμό των παραγόντων και των διαδικασιών που εμπλέκονται στην κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου. Οι υποθέσεις και τα συμπεράσματά της διατυπώνονται συνήθως με τη μορφή θεωριών οι οποίες είναι γενικεύσιμες σε όλους τους ανθρώπους (συνήθως ανεξάρτητα από προσωπικές, ταξικές, οικονομικές και άλλες διαφορές) και σε επιμέρους εκφάνσεις της κοινωνικής συμπεριφοράς (όπως είναι η οικονομική συμπεριφορά, η πολιτική συμπεριφορά ή η συμπεριφορά του καταναλωτή).

Τα συμπεράσματα της Κοινωνικής Ψυχολογίας συχνά «μεταφέρονται» σε πιο εφαρμοσμένους κλάδους, όπως είναι το Μάρκετινγκ, η Συμπεριφορά του Καταναλωτή και η Διαφήμιση. Πολλές φορές επίσης, φαινόμενα που εντοπίζονται

σε άλλους κλάδους προκαλούν το ενδιαφέρον των κοινωνικών ψυχολόγων και διευρύνουν το γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Η Κοινωνική Ψυχολογία σχετίζεται επίσης άμεσα με άλλους κλάδους της Ψυχολογίας, όπως η Πολιτική Ψυχολογία, η Οργανωσιακή Ψυχολογία, η Οικονομική Ψυχολογία και ο κλάδος που ασχολείται με τη μελέτη της Προσωπικότητας. Τέλος, η Κοινωνική Ψυχολογία έχει επηρεαστεί έντονα από τη Γνωστική Ψυχολογία από την οποία έχει δανειστεί σημαντικές έννοιες και ερευνητικά υποδείγματα (research paradigms). Σε γενικές γραμμές, η ανταλλαγή εννοιολογικών και μεθοδολογικών «εργαλείων», ιδεών και ευρημάτων μεταξύ κλάδων είναι αρκετά συνηθισμένη,¹ παρόλο που ο κάθε κλάδος διαφέρει ως προς την προσέγγισή του, το ακριβές δηλαδή αντικείμενο και επίπεδο ανάλυσης και τη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί.

1.3 Η ιστορία της Κοινωνικής Ψυχολογίας

Σύμφωνα με τους McGarty και Haslam (1997), η ιστορία της Κοινωνικής Ψυχολογίας αρχίζει τον 19ο αιώνα. Τα θεμέλια για την ανάπτυξη της έθεσε η γερμανική *Volkerpsychologie* (κυριολεκτικά: η ψυχολογία των λαών) καθώς και οι ιδέες του Gustave Le Bon για την ψυχολογία του όχλου. Η *Volkerpsychologie* ασχολήθηκε με τη μελέτη της *συλλογικής σκέψης* (στην πραγματικότητα σχετιζόταν στενά με το κίνημα της γερμανικής ενοποίησης και ενδιαφερόταν για τον εντοπισμό κοινών στοιχείων μεταξύ των γερμανικών λαών προκειμένου να δημιουργηθεί μια ενιαία γερμανική ταυτότητα). Ο Wilhelm Wundt, πατέρας της Πειραματικής Ψυχολογίας, ήταν επίσης ηγετική φυσιογνωμία της *Volkerpsychologie*. Η επίδραση της *Volkerpsychologie* στην Κοινωνική Ψυχολογία δεν διήρκεσε πολύ. Παρόλο που η *Volkerpsychologie* έθεσε ορισμένα σημαντικά ζητήματα, το πλαίσιο της ήταν περισσότερο εθνικό παρά κοινωνικό (Graumann, 1996). Αντίθετα, η *Ψυχολογία του Όχλου*, η βασική θέση της οποίας συνοψίζεται στην έννοια του *συλλογικού νου*, άσκησε μεγαλύτερη επιρροή. Η έννοια του συλλογικού νου βασίζεται στην άποψη ότι ο όχλος και οι άλλες ομάδες έχουν νοητικά χαρακτηριστικά όμοια με αυτά των ζωντανών οργανισμών και συνεπώς πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοιοι. Οι Gustave Le Bon, William McDougall και Sigmund Freud διατύπωσαν διαφορετικές εκδοχές της βασικής αυτής θέσης.

1. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ανταλλαγής αποτελεί το έργο των Amos Tversky και Daniel Kahneman (π.χ. Tversky & Kahneman, 1974). Οι ερευνητές αυτοί μελέτησαν τα γνωστικά σφάλματα και τη χρήση ευρετικών κανόνων στις διαδικασίες μέσω των οποίων επεξεργάζομαστε δεδομένα, διαμορφώνουμε κρίσεις και λαμβάνουμε αποφάσεις (βλέπε Ενότητα 2.4). Τα ευρήματά τους είχαν σημαντικό αντίκτυπο στη μελέτη των μικροοικονομικών φαινομένων. Για το έργο αυτό, ο Kahneman τιμήθηκε το 2002 με το Βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών (ο Tversky δεν βρισκόταν πια στη ζωή).

Το πρώτο κοινωνικο-ψυχολογικό πείραμα πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα. Πρόκειται για το πείραμα του Triplett (1898), ο οποίος παρατήρησε ότι οι ποδηλάτες έτρεχαν πιο γρήγορα όταν έτρεχε και κάποιος άλλος στον ποδηλατικό διάδρομο, ακόμη και αν δεν βρίσκονταν σε αγώνα μαζί του. Προκειμένου να ελέγξει την ιδέα ότι η απλή παρουσία άλλων ατόμων βελτιώνει την επίδοση σε ένα έργο, ο Triplett σύγκρινε την ταχύτητα με την οποία μάζευαν την πετονιά στο καλάμι του ψαρέματος παιδιά που είτε εκτελούσαν το έργο μόνα τους είτε μαζί με άλλα παιδιά. Το πείραμα αυτό έθεσε τις βάσεις για τη μελέτη της κοινωνικής διευκόλυνσης (βλέπε Ενότητα 7.2.1). Το επόμενο σημαντικό βήμα στην εξέλιξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας ήταν η δημοσίευση των πρώτων εγχειριδίων από τον William McDougall (*An Introduction to Social Psychology*, 1908) και από τον Edward A. Ross (*Social Psychology*, 1908). Η έμφαση στα βιβλία αυτά, ακολουθώντας την τάση της εποχής, βρίσκεται στη δαρβινική έννοια του **ενστίκτου**.

Κατά την περίοδο που ακολούθησε τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το κέντρο βάρους στην Κοινωνική Ψυχολογία, αλλά και στην Ψυχολογία γενικότερα, μετατοπίστηκε από την έννοια του ενστίκτου στην παρατηρήσιμη συμπεριφορά. Σύμφωνα με τη **συμπεριφοριστική** (behaviorist) προσέγγιση, το αντικείμενο της Ψυχολογίας θα πρέπει να είναι η παρατηρήσιμη συμπεριφορά και όχι μη παρατηρήσιμες, αφηρημένες έννοιες. Ένας από τους πρώτους και πιο γνωστούς οπαδούς του συμπεριφορισμού στην Κοινωνική Ψυχολογία ήταν ο Floyd Allport (μεγάλος αδελφός του Gordon Allport), ο οποίος το 1924 δημοσίευσε το δικό του εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας (*Social Psychology*).

Την ίδια περίοδο, σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας έδωσε το έργο των Muzafer Sherif, Kurt Lewin και Solomon Asch, το οποίο επηρεάστηκε από την προσέγγιση *Gestalt*. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στην ιδέα ότι «το όλο είναι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του» και βρήκε εφαρμογή αρχικά στη μελέτη της αντίληψης. Μεταφέροντας την ιδέα αυτή στην κοινωνική συμπεριφορά, οι Sherif, Lewin και Asch υιοθέτησαν, κατά κάποιον τρόπο, την άποψη ότι μια κοινωνική ομάδα είναι περισσότερο από το άθροισμα των μελών της (βλέπε, για παράδειγμα, το έργο του Lewin για τη δυναμική των ομάδων, 1947). Το έργο των πρωτοπόρων αυτών ερευνητών αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για αυτούς που ακολούθησαν. Για παράδειγμα, το έργο του Lewin ενέπνευσε σε μεγάλο βαθμό το έργο του Leon Festinger και τις θεωρίες της κοινωνικής σύγκρισης (Festinger, 1954, βλέπε Ενότητα 4.2.3) και της γνωστικής ασυμφωνίας (Festinger, 1957, βλέπε Ενότητα 5.5.1), οι οποίες προήγαγαν την κατανόηση σημαντικών διατομικών και ενδοομαδικών φαινομένων και φαινομένων κοινωνικής επιρροής.

Η δεκαετία του 1960 χαρακτηρίστηκε από την ανάδειξη και την κυριαρχία της **γνωστικής προσέγγισης** στη μελέτη των ψυχολογικών φαινομένων. Η προσέγγιση αυτή, σε άμεση αντιπαράθεση με τον συμπεριφορισμό, ενδιαφέρεται όχι

Κοινωνική Ψυχολογία

Οι πρωτεργάτες της Κοινωνικής Ψυχολογίας (από αριστερά): Gordon Allport, Kurt Lewin, Solomon Asch και Leon Festinger.

μόνο για την παρατηρήσιμη συμπεριφορά αλλά και για τις συνειδητές ή μη συνειδητές γνωστικές διαδικασίες που μεσολαβούν στην εκδήλωσή της. Σύμφωνα με τον Zajonc (1980), η Κοινωνική Ψυχολογία είχε ανέκαθεν έντονα γνωστικό προσανατολισμό, δηλαδή έδινε πάντα έμφαση στις γνωστικές διεργασίες που επηρεάζουν και καθορίζουν την κοινωνική συμπεριφορά. Η Susan Fiske και η Shelley Taylor (Fiske & Taylor, 1991 · S. E. Taylor, 1981a) υποστηρίζουν ότι η γνωστική έμφαση στην Κοινωνική Ψυχολογία είναι εμφανής στις διαδοχικές θεωρητικές προσεγγίσεις που χαρακτήρισαν την εξέλιξη του κλάδου. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι στην εξέλιξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερα «στάδια», τα οποία αφορούν τόσο τη θεωρητική προοπτική που υιοθέτησαν οι ερευνητές όσο και τα φαινόμενα που επέλεξαν να μελετήσουν.

Το πρώτο στάδιο, αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, χαρακτηρίστηκε από την έμφαση στη **γνωστική συνέπεια** (cognitive consistency), στην τάση δηλαδή των ατόμων να επιδιώκουν τη συνέπεια μεταξύ των γνωστικών τους στοιχείων. Η προσέγγιση αυτή είναι εμφανής κυρίως στη μελέτη των στάσεων (π.χ. στη θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας, βλέπε Ενότητα 5.5.1). Το επόμενο στάδιο αναπτύχθηκε λίγο αργότερα και χαρακτηρίζεται από τη θεώρηση του ατόμου ως **απλοϊκού επιστήμονα** (naïve scientist). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, το άτομο χρησιμοποιεί με συστηματικό τρόπο τις διαθέσιμες πληροφορίες προκειμένου να βγάλει συμπεράσματα, ακριβώς όπως κάνουν και οι πραγματικοί επιστήμονες. Η προσέγγιση αυτή είναι εμφανής κυρίως στη μελέτη της κοινωνικής απόδοσης (π.χ. στη θεωρία του Heider, βλέπε Ενότητα 3.1.1). Το τρίτο στάδιο αναπτύχθηκε περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Το στάδιο αυτό χαρακτηρίζεται από έμφαση στη **γνωστική οικονομία**, στην τάση δηλαδή των ατόμων να εξοικονομούν γνωστικούς πόρους, να βγάζουν δηλαδή συμπεράσματα καταβάλλοντας την ελάχιστη δυνατή γνωστική προσπάθεια που εξασφαλίζει όμως προσαρμοστική κοινωνική συμπεριφορά. Η προσέγγιση αυτή είναι εμφανής κυρίως στη διαμόρφωση κρίσεων και λήψη αποφάσεων καθώς και στην κοινωνική απόδοση (βλέπε Ενότητα 2.4.1 και 3.2, αντίστοιχα). Στη δεκαετία του 1990 ωστόσο, έγινε σαφές ότι οι άνθρωποι δεν φείδονται πάντα γνωστικών πόρων. Αντίθετα, επιλέγουν **γνωστικές τακτικές με βάση τα κίνητρά**

Ερωτικές σχέσεις

Οι ερωτικές σχέσεις και το φλερτ επηρεάζονται από εξελικτικές αλλά και πολιτισμικές διαδικασίες

τους. Η σύγχρονη Κοινωνική Ψυχολογία δίνει έμφαση στην τάση των ατόμων να καταβάλλουν μικρότερη ή μεγαλύτερη γνωστική προσπάθεια και να χρησιμοποιούν την κατάλληλη γνωστική στρατηγική ανάλογα με τη σημαντικότητα ενός έργου ή μιας περίπτωσης (motivated tacticians). Η προσέγγιση αυτή είναι εμφανής, για παράδειγμα, στις διαδικασίες αλλαγής των στάσεων (π.χ. στο μοντέλο πιθανότητας λεπτομερούς επεξεργασίας της αλλαγής των στάσεων, βλέπε Ενότητα 5.6.3).

Στον 21ο αιώνα, με τη γνωστική προσέγγιση να παραμένει ισχυρή, η Κοινωνική Ψυχολογία συνεχίζει την επέκταση και εμβάθυνση σε νέες ή εδραιωμένες περιοχές, καθώς και τη διεύρυνση των ερευνητικών εργαλείων που επιτρέπουν την πληρέστερη κατανόηση των φαινομένων. Σημαντική πρόοδος έχει σημειωθεί στην ενσωμάτωση της **εξελικτικής διάστασης** στη μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς και στην ερμηνεία της με βάση εξελικτικούς μηχανισμούς προσαρμογής και χαρακτηριστικά κοινά στο ανθρώπινο είδος (von Hippel et al., 2021). Η βασική ιδέα της θεωρίας της εξέλιξης, όπως διατυπώθηκε κατ' αρχάς στο ανατρεπτικό έργο του Κάρολου Δαρβίνου *Περί της καταγωγής των ειδών* (Darwin, 1859), είναι ότι μέσω της φυσικής επιλογής τα γενετικά χαρακτηριστικά που βελτιώνουν την πιθανότητα επιβίωσης του οργανισμού και διαιώνισης του είδους μεταβιβάζονται σε απογόνους. Οι οργανισμοί που αποβιώνουν πριν αναπαραχθούν ενδεχομένως έχουν χαρακτηριστικά τα οποία δεν συνέβαλαν στην επιβίωσή τους και έτσι τα χαρακτηριστικά αυτά δεν κληροδοτούνται σε επόμενες γενιές. Αντίθετα, οι οργανισμοί που κατορθώνουν να επιβιώσουν και να αναπαραχθούν πιθανώς έχουν χαρακτηριστικά καταλληλότερα για τις συνθήκες στις οποίες διαβιούν και επιτυγχάνουν να μεταβιβάσουν αυτά τα καταλληλότερα, προσαρμοστικά χαρακτηριστικά στην επόμενη γενιά. Η προσέγγιση αυτή βρίσκει σημαντική εφαρμογή σε πολλές περιοχές, όπως στη μελέτη της θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς (βλέπε Ενότητα 10.1), των ερωτικών σχέσεων (βλέπε

Ενότητα 11.4), αλλά και στην ερμηνεία της επιθετικότητας (βλέπε Ενότητα 9.1) και της προκατάληψης (βλέπε Ενότητα 8.2).

Η εξελικτική προσέγγιση εστιάζει σε χαρακτηριστικά και διαδικασίες κοινά σε όλους τους ανθρώπους. Υπάρχει όμως και μία άλλη προσέγγιση η οποία εστιάζει σε χαρακτηριστικά και διαδικασίες που διαφέρουν μεταξύ των ανθρώπων οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικά έθνη και πολιτισμούς. Η προσέγγιση αυτή έχει αναδείξει τον ουσιαστικό ρόλο της **κουλτούρας** και του πολιτισμικού πλαισίου εντός του οποίου λειτουργούν τα άτομα και οι ομάδες. Η επίδραση της κουλτούρας είναι εμφανής σε φαινόμενα όπως το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης (βλέπε Ενότητα 3.2.1), η κοινωνική επιρροή και συμμόρφωση (βλέπε Ενότητα 6.1.3), η συνεργασία (βλέπε Ενότητα 7.5), η προσφορά βοήθειας (βλέπε Ενότητα 10.2.1) και η ερωτική έλξη (βλέπε Ενότητα 11.4.2). Οι ερευνητές έχουν προχωρήσει πέρα από την απλή καταγραφή πολιτισμικών διαφορών σε διαφορετικά φαινόμενα, στη μελέτη τού πότε και γιατί προκύπτουν τέτοιες διαφορές, ώστε να καταλήξουν σε μια πληρέστερη κατανόηση των πτυχών της κοινωνικής συμπεριφοράς που είναι ιδιαίτερα ευεπίφορες στις επιδράσεις της κουλτούρας (Henrich et al., 2010· Kitayama & Uskul, 2011).

Οι διαπολιτισμικές συγκρίσεις συχνά εστιάζουν στις αξίες που καθορίζουν μακροχρόνια την ανθρώπινη συμπεριφορά. Η θεωρία του Geert Hofstede διακρίνει έξι βασικές διαστάσεις που απεικονίζουν τις διαφορές στις αξίες μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Οι διαστάσεις αυτές έχουν προκύψει ως αποτέλεσμα της ανάλυσης δεδομένων από πολυάριθμες έρευνες σε πολλές διαφορετικές χώρες (Hofstede, 2001· Hofstede & Bond, 1984). Οι διαστάσεις είναι οι εξής: (α) **Δείκτης απόστασης ισχύος** (power distance index), ο βαθμός στον οποίο τα λιγότερο ισχυρά μέλη μιας κοινωνίας αναμένουν και αποδέχονται ότι η ισχύς κατανέμεται άνισα και συνεπώς η ιεραρχία και η ανισότητα στην κατανομή ισχύος είναι αποδεκτές. (β) **Ατομικισμός** (έναντι συλλογικότητας· individualism versus collectivism), ο βαθμός στον οποίο οι άνθρωποι σε μια κοινωνία λειτουργούν ως μέλη ομάδων ή λειτουργούν ατομικά. Οι ατομικιστικές κοινωνίες έχουν χαλαρούς δεσμούς που συχνά συνδέουν το άτομο μόνο με την άμεση οικογένειά του. Τονίζουν το «εγώ» έναντι του «εμείς» και κάθε άτομο είναι υπεύθυνο για τον εαυτό του. Αντίθετα, στις συλλογικές κοινωνίες υπάρχουν στενές σχέσεις που συνδέουν κάθε άτομο με εκτεταμένες οικογένειες και άλλες ομάδες. Το άτομο στηρίζεται στην υποστήριξη των μελών των ομάδων στις οποίες ανήκει και προσφέρει τη δική του υποστήριξη και αφοσίωση. (γ) **Αποφυγή της αβεβαιότητας** (uncertainty avoidance), η ανοχή που επιδεικνύει μια κοινωνία στην ασάφεια και την αβεβαιότητα. Οι κοινωνίες που διακρίνονται από υψηλή αποφυγή της αβεβαιότητας υιοθετούν αυστηρούς κώδικες συμπεριφοράς και δεν αποδέχονται ανορθόδοξες συμπεριφορές και ιδέες. Η χαμηλή αποφυγή της αβεβαιότητας, από την άλλη, επιτρέπει σε μια κοινωνία να επιβάλλει λιγότερους κανονισμούς και να κινείται λιγότερο με βάση τους κανό-

νες και περισσότερο με βάση την εκάστοτε πραγματικότητα. (δ) **Αρρενωπότητα** (έναντι θηλυκότητας· masculinity versus femininity), όπου η αρρενωπότητα ορίζεται ως προτίμηση για επιτεύγματα, ηρωισμό, διεκδίκηση και υλικές ανταμοιβές για την επιτυχία. Αντίθετα, η θηλυκότητα αντιπροσωπεύει την προτίμηση για συνεργασία, μετριοπάθεια, φροντίδα για τους αδυνάμους και ποιότητα ζωής. Μια αρρενωπή κοινωνία είναι περισσότερο ανταγωνιστική, ενώ μια θηλυκή κοινωνία είναι περισσότερο προσανατολισμένη προς τη συναίνεση. (ε) **Μακροπρόθεσμος προσανατολισμός** (έναντι βραχυπρόθεσμου προσανατολισμού· long-term versus short-term orientation) που αφορά τη σύνδεση του παρελθόντος με τις τρέχουσες και μελλοντικές ενέργειες και προκλήσεις. Ο βραχυπρόθεσμος προσανατολισμός μιας κοινωνίας υποδηλώνει ότι τηρούνται οι παραδόσεις και εκτιμάται η σταθερότητα. Ο μακροπρόθεσμος προσανατολισμός δείχνει ότι μια κοινωνία βλέπει την προσαρμογή και την αλλαγή περισσότερο ρεαλιστικά και ως αναγκαιότητα. (στ) **Ένδοση** (έναντι συγκράτησης· indulgence versus restraint), ο βαθμός ελευθερίας που δίνουν οι κοινωνικοί κανόνες στα άτομα για την εκπλήρωση των βασικών ανθρώπινων ορμών που σχετίζονται με την απόλαυση της ζωής. Η συγκράτηση χαρακτηρίζει μια κοινωνία που καταπιέζει την ικανοποίηση αυτών των αναγκών και την περιορίζει με αυστηρούς κανόνες οι οποίοι δεν επιτρέπουν στα άτομα να ενδώσουν. Οι ιδέες αυτές του Geert Hofstede έχουν επηρεαστεί και έχουν επιδράσεις σε σημαντικές κοινωνικο-ψυχολογικές μελέτες. Ιδιαίτερα έχει μελετηθεί η διάσταση του ατομικισμού και η διαφορά που παρατηρείται μεταξύ της ατομικιστικής κουλτούρας των «δυτικών» χωρών, όπου οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ανεξάρτητη οντότητα, και της συλλογικής κουλτούρας άλλων χωρών, όπως η Κίνα και η Ιαπωνία, όπου η άνθρωποι βλέπουν τον εαυτό τους ως αλληλεξαρτημένο μέλος των κοινωνικών τους δικτύων.

Οι ιδέες του Hofstede έχουν μεταφερθεί και σε επίπεδο των οργανισμών και οργανωσιακής κουλτούρας και ο ιστότοπος <https://www.hofstede-insights.com/> περιέχει πολλές πληροφορίες αλλά και τη δυνατότητα σύγκρισης των έξι αυτών διαστάσεων μεταξύ διαφορετικών χωρών.

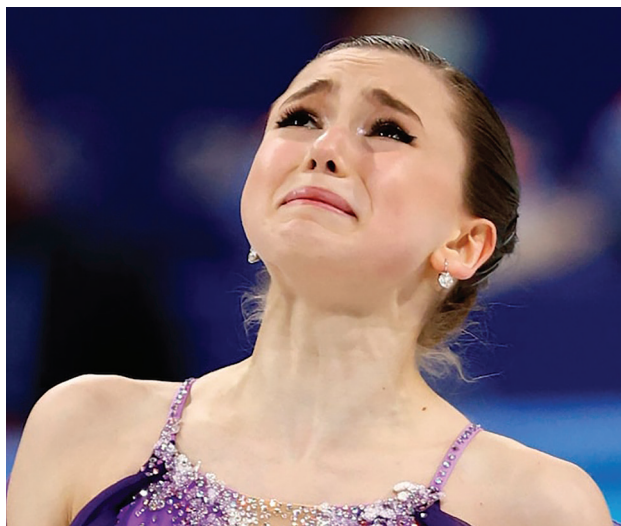

Ο λαός των Νενέτ ζει στη χερσόνησο Yamal της βόρειας Σιβηρίας (Ρωσία). Οι Νενέτ ασχολούνται κυρίως με την εκτροφή ταράνδων, την αλιεία και το κυνήγι. Οι περισ-

σότεροι εξακολουθούν να ζουν νομαδικά και κατοικούν σε κωνικές καλύβες που προστατεύονται από δέρμα ταράνδου. Έχουν προσαρμοστεί ώστε να μπορούν να ζουν και να ταξιδεύουν στις συνθήκες του αρκτικού ψύχους. Ακολουθούν ένα σαμανιστικό και ανιμιστικό σύστημα θρησκευτικών πεποιθήσεων που τονίζει τον σεβασμό στη γη και στους φυσικούς πόρους. Η συγγένεια και το σόι καθορίζονται μέσω της πατρικής γραμμής και αποτελούν τη βάση της κοινωνικής δομής (Nenets people, n.d.a, n.d.b· Yamal-Gydan tundra, n.d.). Στη φωτογραφία απεικονίζονται κάτοικοι της περιοχής με παραδοσιακές ενδυμασίες κατά την τοπική γιορτή του Ποιμένα των Ταράνδων (23 Φεβρουαρίου 2020).

Οι διαφορές μεταξύ της ελληνικής κουλτούρας και της κουλτούρας των Νενέτ, σε διαστάσεις όπως η γλώσσα, η θρησκεία και ο τρόπος ζωής, είναι προφανείς. Μπορούμε επίσης να συγκρίνουμε τις αξίες των δύο ομάδων με βάση την προσέγγιση του Hofstede (2001). Ωστόσο, η έννοια της κουλτούρας είναι πολύ πιο πλούσια και περίπλοκη. Στην πραγματικότητα, μπορεί να περιλαμβάνει κάθε **ιδέα** (όπως η οικογένεια ή το περιεχόμενο του ρόλου του ηγέτη), **πρακτική** (όπως τα θρησκευτικά έθιμα ή η συμμετοχή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) ή **δημιούργημα** (όπως η ποίηση ή η τεχνολογία). Στον βαθμό που τέτοιου είδους στοιχεία έχουν νόημα και μπορούν να ερμηνευθούν, να μεταδοθούν σε άλλους ή να φανούν χρήσιμα με κάποιον τρόπο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των ανθρώπων, θεωρούνται σημαντικές πολιτισμικές πληροφορίες και μπορεί να αποτελούν μέρος της κουλτούρας ενός συγκεκριμένου πληθυσμού. Ένας πληθυσμός δεν αφορά αποκλειστικά εθνικές ομάδες, μπορεί να είναι μικρότερος ή μεγαλύτερος σε μέγεθος και μπορεί να είναι γεωγραφικά συγκεντρωμένος ή διάσπαρτος (Kashima et al., 2019· Kashima & Gelfand, 2021).

Σημαντική τομή στη μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς αποτελεί και η αναγνώριση της αδιάρρηκτης σχέσης μεταξύ της νόησης και των συναισθημάτων με την **ενσώματη εμπειρία** (embodiment). Οι επιδράσεις της ενσώματης εμπειρίας εκδηλώνονται με διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, όταν βλέπουμε τις συναισθηματικές εκφράσεις στο πρόσωπο κάποιου άλλου, αδιόρατα μιμούμαστε αυτές τις εκφράσεις (για παράδειγμα, χαμογελάμε όταν χαμογελάει). Όταν αυτός ο μηχανισμός μίμησης παρεμποδίζεται για οποιονδήποτε λόγο, μειώνεται και η ακρίβεια με την οποία αποκωδικοποιούμε τα συναισθήματα που εκφράζει αυτό το πρόσωπο (Niedenthal, 2007· Niedenthal et al., 2017). Επίσης, άτομα που έχουν κάνει ενέσεις botox (οι οποίες μειώνουν τις ρυτίδες ακινητοποιώντας τους μυς του προσώπου) δυσκολεύονται να επεξεργαστούν προτάσεις που περιγράφουν συναισθήματα, αφού δεν μπορούν να μιμηθούν αυτά τα συναισθήματα καθώς διαβάζουν (Havas et al., 2010). Έχει βρεθεί επίσης ότι η στάση του σώματος επηρεάζει τη διάθεσή μας. Όταν υιοθετούμε μια σκυφτή στάση, είτε καθιστοί είτε ακόμη και όρθιοι, η διάθεσή μας επηρεάζεται αρνητικά σε σχέση με όταν καθόμαστε με ορθή την πλάτη ή στεκόμαστε ευθυτενείς (Michalak et al., 2014).

Σωματική εμπειρία

Η δεκαπεντάχρονη Καμίλα Βαλιέβα, Ρωσίδα αθλήτρια του καλλιτεχνικού πατινάζ, ήταν ένα από τα πρόσωπα των Ολυμπιακών Αγώνων του Πεκίνου. Μετά τη συγκλονιστική εκτέλεση της χορογραφίας της στο ελεύθερο πρόγραμμα του ομαδικού αγώνισματος, κατηγορήθηκε για ντόπινγκ και κινδύνευσε να αποκλειστεί. Ακολούθησαν ημέρες αγωνίας και τεράστια δημοσιότητα, ώσπου το Αθλητικό Διαιτητικό Δικαστήριο της επέτρεψε τελικά να αγωνιστεί. Υπό το βάρος της ψυχικής δοκιμασίας, η νεαρή αθλήτρια δεν κατάφερε να αγγίξει τις δυνατότητές της. Τερμάτισε στην τέταρτη θέση. Στην εικόνα, η Βαλιέβα δείχνει τα συναισθήματά της ενώ περιμένει τη βαθμολογία – καθώς την παρατηρούμε, μιμούμαστε ασυναίσθητα την έκφραση του προσώπου της! Μάλιστα, αν αυτή η διαδικασία μίμησης για κάποιον λόγο παρεμποδιστεί, η ικανότητά μας να αποκωδικοποιήσουμε την έκφρασή της και να κατανοήσουμε πώς αισθάνεται θα περιοριστεί σημαντικά.

Η σκυφτή στάση κάνει επίσης δύσκολη την αποκατάσταση της θετικής διάθεσης, δεν μας βοηθάει δηλαδή να σκεφτούμε θετικά και να νιώσουμε καλύτερα (Veenstra et al., 2017). Η σωματική εμπειρία έχει βρεθεί να συσχετίζεται όχι μόνο με τα συναισθήματα αλλά και με την αντίληψη ερεθισμάτων, καθώς και με τις στάσεις μας απέναντι στα διαφορετικά αντικείμενα του περιβάλλοντος – τείνουμε δηλαδή να αξιολογούμε κάποιο ερέθισμα περισσότερο ή λιγότερο θετικά ανάλογα με το ποια είναι η στάση του σώματός μας ή η έκφραση του προσώπου μας κ.λπ. (βλέπε Ενότητα 5.6.4).

Εξαιρετικά σημαντική πρόοδο αποτελεί επίσης η ανάπτυξη της Κοινωνικής Νευροεπιστήμης, του κλάδου που μελετάει το πώς η κοινωνική συμπεριφορά επηρεάζει και καθορίζεται από τη δραστηριότητα του εγκεφάλου (Cacioppo & Decety, 2011· Lieberman, 2010· Todorov et al., 2011). Η ανάπτυξη της νευρο-

επιστήμης έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη ισχυρών ερευνητικών μεθόδων που επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση του πώς ο εγκέφαλος αναπαριστά και επεξεργάζεται κοινωνικές πληροφορίες. Το μέλλον είναι πιθανό να οδηγήσει σε ακόμη μεγαλύτερη ανταλλαγή, αφομοίωση και ενσωμάτωση μεταξύ αυτών και άλλων αναδυόμενων επιστημονικών προσεγγίσεων και της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

1.4 Οι μέθοδοι της Κοινωνικής Ψυχολογίας

ΘΕΩΡΙΑ

Ένα σύστημα από λογικές αρχές οι οποίες παρέχουν μια επαρκή ερμηνεία του φαινομένου που διερευνάται.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Προτάσεις οι οποίες εκφράζουν πιθανές σχέσεις μεταξύ των παραγόντων που εμπλέκονται στο υπό μελέτη φαινόμενο και οι οποίες είναι δυνατόν να ελεγχθούν εμπειρικά.

Στις προηγούμενες ενότητες εξετάσαμε το αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, τη σχέση της με άλλους κλάδους και την ιστορική της εξέλιξη. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε συνοπτικά τις ερευνητικές μεθόδους που χρησιμοποιεί. Οι κοινωνικο-ψυχολογικές έρευνες ασχολούνται συνήθως με τον εμπειρικό έλεγχο των υποθέσεων που απορρέουν από μια θεωρία. Μια θεωρία είναι *σύστημα από λογικές αρχές οι οποίες παρέχουν μια σχετικά επαρκή ερμηνεία του φαινομένου που διερευνάται* (Fiske, 2004). Κάθε θεωρία περιέχει *έννοιες* (concepts) και *προτάσεις* (statements) που εκφράζουν *πιθανές σχέσεις μεταξύ παραγόντων* (Manstead & Semin, 1996). Μια θεωρία μπορεί να προκύψει, κατ' αρχάς, μέσω της παρατήρησης πραγματικών γεγονότων. Για παράδειγμα, η παρατήρηση του Triplett (1898) ότι οι ποδηλάτες τρέχουν πιο γρήγορα όταν τρέχει και κάποιος άλλος μαζί τους οδήγησε αργότερα στη διατύπωση της θεωρίας της κοινωνικής διευκόλυνσης, σύμφωνα με την οποία η κοινωνική παρουσία βελτιώνει την επίδοση σε ένα έργο. Μια θεωρία μπορεί επίσης να διαμορφωθεί με βάση προϋπάρχουσες θεωρίες, όταν αυτές χρειάζεται να αποσαφηνισθούν ή να διευρυνθούν και να συνδεθούν με άλλες θεωρίες, ή να επεκταθούν στην ερμηνεία και άλλων φαινομένων εκτός αυτών για τα οποία αρχικά διατυπώθηκαν. Τέλος, μια θεωρία μπορεί να προκύψει όταν τα ερευνητικά αποτελέσματα είναι αντιφατικά μεταξύ τους και ως εκ τούτου απαιτούν μια λεπτομερέστερη ή μια διαφορετική ερμηνεία. Για παράδειγμα, οι πρώτες έρευνες για την κοινωνική διευκόλυνση έδειξαν ότι η κοινωνική παρουσία δεν βελτιώνει πάντα την επίδοση σε ένα έργο και ότι, αντίθετα, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να παρεμποδίσει την εκτέλεσή του.

Κοινωνική διευκόλυνση

Η θεωρία της κοινωνικής διευκόλυνσης (Triplet, 1898) διατυπώθηκε προκειμένου να ερμηνευθεί η παρατήρηση ότι οι ποδηλάτες τρέχουν πιο γρήγορα όταν τρέχουν μαζί με κάποιον άλλον σε σύγκριση με όταν τρέχουν μόνοι τους.

Προκειμένου να ερμηνεύσει αυτά τα ευρήματα ο Zajonc (1965) διατύπωσε τη θεωρία της ορμής. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η κοινωνική διευκόλυνση (ή παρεμπόδιση) εξαρτάται από τη φύση του έργου που εκτελείται, δηλαδή από το πόσο εύκολη ή δύσκολη είναι η εκτέλεσή του (βλέπε Ενότητα 7.2.1).

Οι θεωρίες διατυπώνονται με γενικούς, αφηρημένους όρους και οδηγούν σε πιο συγκεκριμένες **υποθέσεις** (hypotheses) ή **ελέγξιμες προτάσεις** (testable propositions), οι οποίες εκφράζουν τις πιθανές σχέσεις μεταξύ των παραγόντων που εμπλέκονται στο φαινόμενο (Fiske, 2004). Για παράδειγμα, η υπόθεση στο πείραμα του Triplet (1898) ήταν ότι τα παιδιά που συμμετείχαν θα μάζευαν με μεγαλύτερη ταχύτητα την πετονιά στο καλάμι τους όταν πραγματοποιούσαν το έργο μαζί με άλλα παιδιά σε σύγκριση με όταν πραγματοποιούσαν το έργο μόνοι τους. Ο **εμπειρικός έλεγχος** των υποθέσεων στηρίζεται στην **ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων**. Τα **ερευνητικά δεδομένα** αποτελούν «**παρατηρήσεις**» οι οποίες **βασίζονται στην καταγραφή και μέτρηση συγκεκριμένων παραγόντων και μεταβλητών**. Στις περισσότερες κοινωνικο-ψυχολογικές έρευνες, οι παρατηρήσεις αυτές βασίζονται σε ανθρώπους – αν και σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται ζώα. Η επιλογή των **συμμετεχόντων**, των ατόμων δηλαδή που αποτελούν το **δείγμα** μιας έρευνας, γίνεται με βάση συγκεκριμένες δειγματοληπτικές διαδικασίες (σχετικά με τη δειγματοληψία και τις ερευνητικές μεθόδους της Ψυχολογίας γενικά βλέπε Crano et al., 2015· Giles, 2002). Αυτό που έχει σημασία είναι η επιλογή του δείγματος να μην επηρεάζει με κάποιον συστηματικό τρόπο τα δεδομένα και το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού στον οποίο πρόκειται να γενικευθούν τα συμπεράσματα. Όταν τα ερευνητικά αποτελέσματα υποστηρίζουν τις υποθέσεις που απορρέουν από μια θεωρία, τότε ενισχύεται η πίστη μας στην ορθότητα της θεωρίας αυτής (βλέπε Σχήμα 1.1). Αντίθετα, όταν τα αποτελέσματα δεν υποστηρίζουν τις υποθέσεις, τότε μειώνεται η πίστη μας στην ορθότητα της θεωρίας και οδηγούμαστε είτε